

СОЦІАЛЬНА І ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 36.05.001.86(49):36.05.001.73(447)

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДЕРЖАВ ЄС

Малиш М.О.

аспірант Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ

I. Вступ

На початку ХХ ст. почало зростати соціальне напруження, ці зміни були викликані трансформаціями в економічній та науково-технічній сферах на національному, регіональному та глобальному рівнях.

За таких умов країнам доводилося вирішувати як традиційні проблеми, пов'язані з життєзабезпеченням громадян, їх соціальним захистом і дотриманням основних соціальних прав, так і нові, доволі гострі соціальні питання в більш масштабному значенні, які розгорались у світовій політиці.

Серед зарубіжних науковців, які досліджували проблеми розвитку соціальної сфери, можна назвати Т. Веблена, В. Ойкена, Т. Парсонса, Дж. Стігліца, Й. Шумпетера та ін.

Значний внесок у вивчення трансформаційних процесів, зокрема у соціальній сфері, у країнах з перехідною економікою зробили вітчизняні вчені: Е. Лібанова, І. Лукінов, Д. Лук'яненко, Ю. Пахомов, С. Сіденко та інші вчені.

II. Постановка завдання

Мета статті – оцінити якість європейського соціального простору сьогодення неможливо без розгляду динаміки побудови єдиного соціального середовища на території Європи в період ХХ ст. Для усвідомлення нової соціальної політики Європейського Союзу потрібно відстежити динаміку розвитку європейської соціальної моделі з початку її зародження, проаналізувати установчі законодавчі документи, та зробити висновки з цього приводу.

III. Результати

Шлях від зародження Європейської соціальної ідеї до єдиної соціальної політики Європейського Союзу пролягав через декілька століть європейської історії в умовах соціальних колізій, зіткнення різнопланових інтересів на різних рівнях, нерозривно пов'язаних з економічними потрясіннями і політичними конфліктами. Соціально-політичні та соціально-економічні суперечності досягли найбільшої гостроти під час революцій і війн, що охоплювали час від часу європейський континент. Одним із знамень ХХ ст.

став болісний пошук вирішення складних соціальних проблем і суперечностей. Тому було немало причин, оскільки Європа вступила у ХХ ст. в умови різкої поляризації, коли невелика група людей сконцентрувала в своїх руках переважну частину національного багатства, тому протистояння в суспільстві наближалось до критичної точки. Наслідки були такими: революція 1905 р. у Росії, жовтень 1917 р., революційні події в Німеччині, Австрії, Угорщині, Фінляндії, виникнення комуністичного руху та Комінтерну. Цей стан справ став одним з чинників, який полегшив перемогу націонал-соціалістів у Німеччині на початку 30-х рр., а до цього прихід до влади режиму Б. Муссоліні в Італії. Поступово визрівала дилема: революція або еволюція як метод вирішення соціальних суперечностей. Найбільш далекоглядна частина представників капіталу та правлячої еліти західноєвропейських держав висунула свою програму вирішення соціальних проблем. Вони виходили з того, що тиском, репресіями, силоміць не забезпечити поступальний розвиток економіки, а відповідну стратегію вигідно будувати з урахуванням суспільних потреб, навіть якщо вони не завжди збігалися з їх власними інтересами, і почали добиватися стабілізації шляхом компромісів [3].

У Західній Європі почала формуватися так звана попереджувальна стратегія, що дала змогу уникати найбільш гострих і небезпечних для економічного зростання та конкурентоспроможності соціальних колізій. Ідеї Д. Кейнса про регульовальну роль держави, забезпечення безперервного процесу суспільного виробництва, втручання держави у вирішення питання про зайнятість тощо були покладені в основу соціально-економічної стратегії правлячих кіл Заходу. Заснована на цій ідеї політика супроводжувалась задоволенням багатьох основних вимог профспілок, які перетворилися на масовий впливовий рух. У більшості країн Західної Європи були проведені соціальні реформи: введення 8-годинного робочого дня,

соціального страхування, збільшення тривалості оплачуваних пропусків, розширення прав і свобод профспілок тощо. Проте складні соціальні проблеми проявили себе з новою силою вже в перші повоєнні роки. Розширився соціальний склад страйкарів, сталося поглиблення соціально-політичного змісту їх платформ. Усе це розвивалося на тлі неблагополучної економічної ситуації. Соціально-політична нестабільність створювала серйозну загрозу для засад суспільства та влади, вона перешкоджала також підйому економіки західноєвропейських країн, заважала відповісти на виклики науково-технічної революції, що народжувалася, у тому числі на зміни в структурі продуктивної частини суспільства, на новий характер робочої сили й інші нові соціальні явища. Опинившись під впливом цих чинників, західноєвропейські уряди стали відчувати гостру потребу у врегулюванні проблем соціального розвитку, використовуючи потенційні можливості капіталізму. Очевидною стала необхідність скоротити розрив, що все збільшувався, між можливостями капіталістичного виробництва в задоволенні потреб мас і реальними умовами життя трудящих. Національні державні системи виявили свою нездатність надати дійсно пропорційного характеру розвитку соціальної сфери, хоча певні спроби були. Вони були відображені у створенні соціальних програм різного роду, покликаних виправити стан справ, який склався. Проте ані за масштабом, ані за рівнем реалізації ці програми не відповідали реальним потребам. У такій ситуації стала очевидною необхідність залагодити гостроту соціальних проблем і забезпечити таким чином умови для економічного зростання, активізувати спроби знайти нові підходи до соціальних питань і зменшити ризик нерівностей у доходах, а також соціальну нерівність. Одним з напрямів такого пошуку стало прагнення вирішувати складні питання соціальної сфери на шляху до європейської інтеграції [3].

Перші договори про створення європейських співтовариств, підписані в 1951 і 1957 рр., означали старт інтеграції в економічній сфері шести країн Європи – Франції, Німеччини, Італії, Нідерландів, Бельгії та Люксембургу. Ці договори стосувалися й питань соціального захисту, проте вони більшою мірою мали декларативний характер. Явний пріоритет серед соціальних прав віддавався праву на працю [4, с. 99].

Якнайповніше, соціальні гарантії були відтворені в Договорі про злиття виконавчих органів ЄСВС, Євратому та ЄЕС, який був підписаний 08.04.1965 р. Відповідно до договору, держави – члени ЄЕС зобов'язалися не вводити обмежень на право проживання та економічну діяльність на території своїх

країн стосовно громадян інших держав, що підписали договір. Особливо підкреслювалася необхідність боротьби з дискримінацією за національною ознакою і забезпечення рівності чоловіків і жінок [4, с. 100].

В Єдиному європейському акті, прийнятому в 1986 р., було поставлено завдання “формування єдиного соціального простору в рамках Співтовариства”, що означало прагнення створити єдину зону захисту соціальних прав. Фактично набір соціальних прав, позначених у перших договорах, не зазнав змін, проте було розширено коло учасників ухвалення рішень в соціальній і економічних сферах, були створені фінансові інститути забезпечення програм у соціальній сфері. Особлива увага була приділена створенню та зміцненню інститутів соціального діалогу на суспільному рівні [4, с. 100].

Прийняття Хартії основних соціальних прав працівників у 1989 р. показало, що інститути Європейського Союзу усвідомлюють важливість “соціального виміру” інтеграції. Текст Хартії був схвалений на сесії Європейської Ради у 1989 р. Особлива увага була приділена питанням галузевої конкуренції [7]. Напрями витрат на соціальні гарантії стали враховуватися компаніями при виборі країни для розміщення капіталу та виробництва. Представники профспілок заявили, що ринковий механізм конкуренції в рамках ЄС підриває завоювання у сфері соціального захисту і може призвести до поступового й непрямого процесу “ерозії” соціальної політики. У Хартії було зафіксовано 12 основних соціальних прав трудящих, які держави – члени Європейського Союзу зобов'язувалися забезпечувати “на належному рівні”. Істотним недоліком Хартії стало те, що її дія обмежувалась правами працівників і не поширювалась на всіх громадян [4, с. 100].

Принципи соціальної політики, викладені в Хартії, були закріплені в Угоді про соціальну політику, що була підготовлена як Додаток до Маастрихтського договору 1992 р. Маастрихтський договір ввів поняття громадянства Європейського Союзу, яке для європейців нерозривно пов'язано із соціальними правами [4, с. 100].

У 1997 р. Великобританія взяла на себе соціальні обов'язки на рівні ЄС. Нові держави – члени ЄС, що приєдналися в 1995 р. – Австрія, Швеція та Фінляндія, також перейняли на себе зобов'язання в соціальній сфері. Саме з кінця 1990-х рр. можна говорити про те, що був створений механізм ухвалення рішень і контролю за здійсненням соціальної політики в рамках Союзу [4, с. 100].

Наступним етапом розвитку соціального виміру європейської інтеграції стало проголошення 17.12.2000 р. Хартії основних прав Європейського Союзу, в якій вперше в істо-

рії Європейського Союзу були поєднанні в одному документі всі громадянські, політичні, економічні та соціальні права. У Хартії закріплені основні права громадян Євросоюзу в громадянській, політичній і соціальній сферах. У преамбулі зазначено, що “людина знаходиться в центрі всіх дій” Союзу і що ця Хартія надає статус громадянина Європейського Союзу, створюючи зону свободи, безпеки та правосуддя [6]. Таким чином, з набуттям чинності Хартією основних прав Європейського Союзу соціальні права мають таке саме значення, як і права в інших сферах [4, с. 100–101].

Отже, інституції, органи та агентства Союзу мають поважати права, що закріплені в ній. Такий самий обов'язок покладається на держави – члени ЄС, які імплементують законодавство Союзу. За процесом дотримання державами – членами та органами Союзу цих обов'язків пильно слідкує Суд Європейського Союзу. Суд також має право тлумачити всі положення Хартії [5].

Проте залишається проблема реалізації закріплених прав та досягнення тих самих гарантій у соціальній сфері на рівні Союзу, які досягнуті в державах з розвинутою системою соціального захисту.

IV. Висновки

Розглядаючи роль Європи як першопрохідника в галузі еволюції соціальних функцій сучасної держави, слід зазначити, що вона виглядає найбільш вражаючою. За півтора століття було пройдено довгий шлях від приватної добродійності й початків державного патронажу до фундаментальних концепцій соціального партнерства, соціальної ринкової економіки та держави добробуту, покладених (в ряді країн – ще до Другої світової війни, а після її – майже всіма країнами Заходу) в основу соціальної політики держави. Вона поширюється на такі сфері соціального життя, як зайнятість і міграція трудящих, прибутки й податки, захист споживачів, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, організація дозвілля й туризм. При цьому уряди керуються не тільки критеріями приватного інтересу, економічної рентабельності, а й критерієм суспільних потреб, який далеко не завжди збігається з ринковими принципами й сприймається державою як результати тривалого тиску соціал-демократичних течій та профспілок [1].

Щодо цього необхідно зробити ряд принципів висновків:

1) система державного регулювання в європейських країнах набула яскраво вираженої соціальної спрямованості. Це докорінно змінило характер усієї системи суспільних відносин у цих країнах порівняно з довоєнною епохою, стало найважливішим свідченням життєздатності сформованого в них суспільства XXI ст. [1];

2) так званий “реальний соціалізм” повністю програв змагання з альтернативною суспільною системою не тільки в економіці, а й у реалізації проголошених соціальних цілей [1];

3) в європейських країнах відбулася докорінна перебудова внутрішніх функцій держави. Якщо раніше вона обмежувалась виключно роллю “охоронця порядку”, що охороняє сформовану суспільну систему з її відносинами власності, соціальною нерівністю, привілеями вищих прошарків і можновладців, то в XXI ст. головним у діяльності держави стало комплексне регулювання економічних і соціальних процесів. Ця найбільша зміна в структурі й призначенні механізмів саморозвитку європейської спільноти спонукає повернутися до фундаментальної проблеми взаємин у трикутнику: “ринкова система виробництва – громадянське суспільство – держава”, і особливо – до аналізу реальної ролі держави в регулюванні відносин між працівниками та працевдавцями [1].

Метою європейської соціальної політики сьогодення є поліпшення умов праці та підвищення рівня життя, стимулювання трудової зайнятості та створення рівних можливостей, обов'язковий мінімум соціальної захищеності для всіх країн, які є членами Європейського Союзу.

Існує декілька фактів, які, необхідно взяти до уваги при усвідомленні нової соціальної політики ЄС:

- підвищення вкладу соціальної політики в економічне зростання, конкурентоспроможність і соціальну згуртованість завдяки розвитку безперервної модернізації організації праці та реформуванню соціального захисту;
- заохочення інвестицій у дітей і молодь;
- подовження трудового життя за допомогою розширення зайнятості не лише старших за віком працівників, а й молодих людей;
- динамізація демографічних процесів та надання імміграційній політиці більш селективного й інтегрованого характеру для заохочення молодих пар до народження будь-якої кількості дітей;
- забезпечення ефективного управління соціальною сферою в кожній з країн ЄС, зважаючи на відмінності між ними.

Література

1. Барановський Ф. Соціальні аспекти розвитку ЄС як чинник його інтеграційної привабливості [Електронний ресурс] / Ф. Барановський. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3>.
2. Договір про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>.

3. Каргалова М.В. Социальная политика Европейского Союза. Концептуальные аспекты и тенденции развития в 80-90-е годы : дис. на соискание ученой степени д-ра ист. наук : 07.00.03 / М.В. Каргалова. – М., 1999. – 405 с.
4. Сергеев А.Е. Социальная политика Европейского союза на современном этапе: становление и развитие / А.Е. Сергеев // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена – СПб., 2009. – № 93. – С. 99–102.
5. Терещенко О.С. Міфи про хартію основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс] / О.С. Терещенко. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1728>.
6. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
7. Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

Малиш М.О. Розвиток соціальної сфери держав ЄС

Анотація. У статті досліджено розвиток та становлення європейської соціальної ідеї від початку ХХ ст. до сьогодення. Розкрито сутність сучасної політики Європейського Союзу в соціальній сфері.

Ключові слова: європейська соціальна ідея, соціальна політика, соціальні права, соціальні обов'язки, європейська інтеграція.

Малыш М.А. Развитие социальной сферы стран ЕС

Анотация. В статье исследовано развитие и становление европейской социальной идеи от начала ХХ в. до современности. Раскрыта сущность современной политики Европейского Союза в социальной сфере.

Ключевые слова: европейская социальная идея, социальная политика, социальные права, социальные обязанности, европейская интеграция.

Malish M. Social Development of the EU

Annotation. This article covers the development of the European social idea since the beginning of the 20th century to the present day. It illustrates the main guidelines of the modern social policy in the European Union.

Key words: european social idea, social policy, social rights, social responsibilities, European integration.